

TERESA MUÑOZ LLORET

Joan Fuster a Barcelona. Amics i editors

Per explicar aquesta història parteixo d'una imatge, potser massa explotada però no per això menys vàlida: la de Joan Fuster, solitari i sedentari, que amb una capacitat intel·lectual fora del comú aconsegueix des d'aquell racó del seu món, Sueca, donar-se a conèixer i fer-se imprescindible en l'ambient cultural barceloní. I aportar-hi una nova visió del catalanisme, una visió que parteix de la defensa aferrissada de la unitat de la llengua i de la cultura, lligada a un projecte visionari: la construcció nacional dels Països Catalans.

El 18 de febrer del 1954, Joan Fuster escriu a l'amic Riera Llorca: «Acabe d'arribar a casa i t'escriu de seguida. Aquests dies barcelonins han estat magnífics, potser massa i tot, i ara em costa una mica de resumir-los en una —diríem— impressió general. Supose que Tasis t'haurà escrit ja, contant-te'n alguna cosa. Jo de moment, no vull fer-te sinó una ràpida relació de les meues anades i vingudes per allà; a poc a poc et parlaré de l'opinió que m'he format d'hòmens i ambients. Tindrem matèria per a algunes cartes». Efectivament, Vicenç Riera Llorca, director de *Pont Blau*, la revista de l'exili mexicà que dirigeix i on Fuster col·labora habitualment des del 1950, pensa que el jove suecà ha de ser conegut a Barcelona i aprofita la presentació de l'antologia *La poesia catalana fins a la Renaixença* (1954), que Fuster acaba de publicar a les Edicions Catalanes de Mèxic, per organitzar i subvencionar el viatge. De manera que, paradoxalment —o no—, és l'exili català de Mèxic qui promou la connexió de Fuster amb Barcelona. La connexió esdevé essencial per a totes dues

| Teresa Muñoz Lloret (Barcelona, 1958), és filòloga, professora i traductora. Autora, entre altres, de *Josep M. Castellet. Retrat de personatge en grup* (Edicions 62, 2006)

bandes i Fuster no deixarà fins ben entrats els anys vuitanta de viatjar-hi dues o tres vegades l'any per participar en centenars d'esdeveniments culturals i editorials. I, és clar, s'hi establiran moltes relacions professionals i d'amistat. D'entre elles, en destacaré tres: la de Joaquim Maluquer i la de Max Cahner, els grans amics i hostes barcelonins de Fuster, i la del director literari d'Edicions 62, Josep M. Castellet, amb qui, a un altre nivell, també va compartir durant més de trenta anys aventures culturals de tota mena.

La primera pregunta que ens fem quan pensem en aquest primer viatge, és com és que Fuster arriba a Barcelona passant per Mèxic? No és sempre més lògic agafar el camí més curt? En les notes biogràfiques que recull Antoni Furió al seu *Àlbum Fuster* (1994), ens presenta un jove suecà de 27 anys, advocat sense cap interès a exercir, lletraferit, codirector, juntament amb José Albi, de la revista *Verbo* i amb connexions actives amb el món valencià de l'editorial Torre, del grup de Xavier Casp i Miquel Adlert —on ha publicat el seu primer llibre de poemes. I aquest jove aprofita l'ocasió, quan un exiliat mallorquí a Colòmbia es posa en contacte amb ell per enviar-li uns textos que podrien interessar a *Verbo*, per preguntar-li quina mena d'activitats culturals es fan a l'exili americà. I a partir d'aquí, Fuster es posa en contacte amb Avel·lí Artís i Balaguer i Vicent Riera Llorca, responsables de les revistes de l'exili mexicà *La Nostra Revista* i de *Pont Blau*, respectivament. L'anècdota no és insignificant perquè ens situa a l'inici d'una trajectòria imparabile que durà Fuster a esdevenir un dels escriptors, pensadors, ideòlegs i home d'acció clau en la cultura catalana de les dècades dels cinquanta, seixanta i setanta, sobretot. I no em puc estar de referir-me al fet que el primer article que Joan Fuster publica a *La Nostra Revista*, el juny del 1950, no és altra cosa que una presa de posició a propòsit de la unitat dels territoris de parla i cultura catalanes: «València en la integració de Catalunya». És obvi que Fuster trepitjava fort i això va impressionar una part de l'activisme catalanista barceloní, tot i que segur que també devia provocar recels i arrufaments de nas.

La història barcelonina de Fuster la podem iniciar a casa del seu primer amfitrió, l'arquitecte Oriol Folch. Fill de Manuel Folch i Torres i home de confiança a Catalunya del mecenes Rafael Patxot —exiliat a Suïssa el 1936 d'on no va tornar per la seva oposició al règim de Franco. Folch coincidia amb el plantejament que feien des de Mèxic gent com Raimon Galí i Joan Sales a la revista *Quaderns de l'Exili* en què defensaven la idea que Catalunya, València i les Balears eren tres països i una sola nació. De manera que Joan Fuster ja en aquell primer viatge a Barcelona va

assistir a les reunions clandestines de casa d'Oriol Folch, on es discutia la idea, molt verda encara a Barcelona, de la unitat de llengua i cultura catalana.

Quan el 1959 Oriol Folch es va casar va abandonar gairebé del tot l'activitat politicocultural i Joaquim Maluquer, del grup de Folch, el substitueix en la funció d'amfitrió de Fuster. De manera que entre Fuster i Maluquer neix una relació d'amistat essencial en les seves trajectòries vitals com palesa la correspondència que va generar: més de nou-centes cartes, escrites entre 1956 i 1991, de les quals se n'ha publicat una tria de dues-centes setanta. L'extensió de la correspondència s'explica pel fet que Maluquer es converteix des de l'inici en la persona que connectarà Fuster amb els grups barcelonins, primer el d'Oriol Folch i més tard el dels «cotoners». Per tant, moltes d'aquestes cartes no són més que notes succintes de gestions i avisos de tota mena. Fuster no tenia telèfon —no el va tenir fins molt poques setmanes abans de morir—, i el correu postal era l'única manera de connectar-hi. Ara bé, el nucli temàtic central de la correspondència és essencial —i probablement el més útil— per seguir el dia a dia de la vida professional de Fuster, sobretot fins ben entrats els vuitanta.

Les cartes mostren la relació domèstica i gairebé familiar que estableixen amb Fuster el matrimoni de Joaquim Maluquer i M. Rosa Margalef i els seus dos fills, Bet i Joan, als quals ha vist néixer i créixer. Fuster fa el paper de l'oncle estimat, que s'ha divertit amb les criatures quan eren petites, les ha provocades en l'adolescència i arriba a la complicitat en la primera joventut... Bet Maluquer explica que la presència de Fuster a casa seva sempre era una festa!

Però un dels elements clau d'aquesta relació és que Maluquer introduirà Fuster en l'òrbita del món dels industrials del cotó barcelonins: el clan dels cotoners. Perquè, tal com explica en les seves memòries Manuel Ortínez, els industrials tèxtils catalans per poder-se convertir en *lobby* de pes real, a banda de fundar un banc —l'Industrial de Catalunya—, compren la majoria de les accions d'*El Correo Catalán* —on, fins a l'arribada dels cotoners, el consell d'administració començava les reunions amb un parenostre.

L'adquisició d'*El Correo Catalán* per part del grup cau com una benedicció en les migrades finances fusterianes perquè coincideix en el moment que la premsa valenciana, on Fuster col·laborava de manera fixa, li acaba de tancar les portes a partir de les polèmiques generades per la publicació d'una innocent guia de viatges, *El País Valenciano*, editada el 1962 a Destino. I, curiosament en menor grau, per la publicació, el mateix any, de *Nosaltres, els valencians*.

Tot i que Fuster ja col·laborava a *Serra d'Or* i a *Destino*, l'entrada a *El Correo Catalán* salvarà el cop. A més, explica Joaquim Maluquer, els cotoners assignen una quantitat fixa a Fuster, a banda de garantir-li uns ingressos com a col·laborador del diari. Aquesta col·laboració permetrà que ben aviat Fuster, de la mà d'Ibáñez Escofet, passi amb facilitat a *La Vanguardia* i a *Tele-Exprés*. De manera que fins ben entrats els setanta Fuster serà un col·laborador molt present, i molt llegit, en la premsa barcelonina.

Però els cotoners encara van una mica més enllà i Manuel Ortínez funda una editorial, AC —ell mateix fa broma i diu que no sap si les inicials corresponien a Acció Catalana o a Armand Carabén, el director de l'editorial—, amb l'objectiu principal, diuen ells mateixos, de deslliurar dos grans escriptors com Josep Pla i Joan Fuster de la migradesa econòmica a què estaven condemnats per l'escassa retribució editorial dels seus llibres i dels articles que publicaven. Molt pròxims a Pla, els cotoners i el mateix Fuster plantegen a l'empordanès la possibilitat de fer-se càrrec de l'edició de les seves obres completes en la nova editorial, però Pla prefereix la professionalitat de Josep Vergés i *Destino*, tot i que sembla que hi havia un esborrany de contracte amb els cotoners.

Malgrat el disgust de l'incompliment de Pla, Fuster es va prendre la incitativa d'AC amb un entusiasme poc freqüent en ell: no solament va acceptar de fer de director literari sinó que, sempre segons Maluquer, semblava el gerent de l'empresa! L'aventura d'AC —de la mateixa manera que el Banc Industrial de Catalunya que li havia de donar suport econòmic— va ser de curta durada (1964-1969) i només van tenir temps d'editar nou llibres, tres dels quals del mateix Fuster. De totes maneres és una aventura interessant que sens dubte caldrà estudiar més a fons.

Tornem a València, a primers del 1956, per presentar una altra història d'una amistat barcelonina, menys íntima, però que genera moltes coincidències i moltes aventures culturals comunes. En aquest cas el protagonista és la jove promesa de la crítica literària espanyola, que ja es començava a vincular al món cultural català, Josep M. Castellet.

Castellet i Fuster s'havien conegut el gener del 1956 a València, a través de l'amiga comuna Maria Beneyto, a propòsit d'una conferència sobre Hemingway que Castellet —enviat per l'Institut d'Estudis Nord-americans de Barcelona i a través de la Casa Americana de València— va fer a l'Ateneu Mercantil. De manera que quan Joan Fuster i Josep M. Castellet es coneixen, Castellet és a punt de fer trenta anys i Fuster, trenta-quatre. Castellet ha acabat la primera aventura

professional important, la revista *Laye* —al costat del Manuel Sacristán, els germans Ferraté, José A. Goytisolo, entre altres—, ha tingut una secció fixa a *Revista*, dirigida per Dionisio Ridruejo, ha participat en diverses empreses culturals, la majoria de les quals lligades a l'*establishment* —membre del jurat dels Premios Ciudad de Barcelona; vinculació amb els seminaris literaris de l'Instituto de Estudios Hispánicos; participació en activitats lligades al règim com les Jornadas Literarias de la Mancha o les Conversaciones Católicas de Gredos. Però Castellet també formava part del comitè de lectura de Seix Barral, editorial que acabava de crear una de les col·leccions més emblemàtiques d'aquells anys: la «Biblioteca Breve». I aquells mateixos primers mesos del 1956 Castellet fa saber a Fuster que està fent gestions perquè Seix Barral publiqui la traducció castellana del seu *Descrèdit de la realitat* —traducció que, a càrrec de Josep Palàcios, apareixerà a la «Breve» l'any següent.

Aquests primers contactes donaran de seguida fruits que interessaven a l'un i l'altre. D'entrada Castellet —que també formava part del jurat de la primera convocatòria del premi Yxart— anima Fuster a presentar-s'hi. Fuster, que ja havia rebut per la seva banda la invitació de Cruzet a fer-ho, guanya el premi amb *Figures de temps*, la qual cosa li permet publicar un llibre en una col·lecció prestigiosa de l'època, la «Selecta», i començar a moure's amb una certa normalitat com a escriptor, perquè fins llavors només havia publicat a Raixa i a Barcino, molt serioses però més restringides. La relació entre Castellet i Fuster només ha acabat de començar i, fins a principis dels setanta, serà realment intensa. Mantinent-se sempre en la banda professional, efectivament, però molt intensa. En línies generals, podríem dir que Castellet i Fuster formen part de dos mons diferents, fàcilment qualificables d'antagònics i, segons com es miri, d'irreconciliables. La realitat, però, és que són dos mons plens de connexions: amics comuns, interessos intel·lectuals comuns i, sobretot, necessitats professionals comunes.

De seguida comencen altres ofertes i demandes de l'un cap a l'altre. Per exemple en una carta del mes de març del 1956 Fuster li demana al ben relacionat Castellet que li munti alguna lectura pública i, sobretot, retribuïda a Barcelona. Dons bé, el 25 d'abril següent Fuster ja llegia els seus *Poemes per fer* a l'Instituto de Estudios Hispánicos —on Castellet dirigia un seminari literari, el Juan Boscán. L'auditori «no era nombrós, però vaja, prou selecte, com aquell qui diu. El doctor Riba, el bo d'en Tomàs Garcés (que s'espantà dels versos), Pere Quart i algú més dels coneguts», explica el 4 de juny del mateix any a Sanchis Guarner.

No n'he fet l'estadística, però Fuster i Castellet tenen una presència destacada als jurats dels premis literaris més prestigiosos del moment fins a finals dels setanta aproximadament. Comencen el recorregut formant part del Premio de la Crítica, a Saragossa, els anys 1957 i 1958. L'any següent, Fuster el convida a Gandia al premi Ausiàs March. I a Barcelona, coincidiran al premi de la Lletra d'Or, al Sant Jordi de novel·la, al Premi d'Honor de les Lletres Catalanes... De motius, tants com en vulgueu. D'una banda la presència pública i amb capacitat d'intervenir i, doncs, de marcar tendències en el món cultural català en els anys en què s'està reconstruint. De l'altra, l'interès per la professionalització. Però, és clar, formar part d'aquest jurats tan selectes comporta trobar-se immers de tant en tant en situacions envoltades de polèmica i de ressò mediàtic. En aquest sentit destaquem dos moments: la concessió del premi Sant Jordi 1970, atorgat a una novel·la, *Nifades*, de Josep M. Sontag, que després de publicada es descobreix que és un plag; i la permanent discussió pública al voltant de la no concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Josep Pla (recordem que Fuster, Castellet i Sardà no van deixar mai de defensar la candidatura de l'empordanès).

El 1959 és l'any de la connexió de Castellet a Europa. D'una banda, la trobada a Formentor amb els editors europeus de més prestigi que organitzaran des de Seix Barral i que generaran premis literaris internacionals de gran relleu. De l'altra, la connexió amb dos organismes: el Congrés per la Llibertat de la Cultura —que dotarà els escriptors europeus, que viuen sota dictadures de qualsevol color, de beques i subvencions—; i la Comunitat Europea d'Escriptors —una entitat amb seu a Itàlia que vetllarà per l'organització d'activitats que propiciïn la trobada dels escriptors de banda i banda del teló d'acer. Castellet ocuparà llocs en els comitès espanyols d'ambdues organitzacions i això comportarà, per exemple, que Fuster pugui demanar una beca de treball al Congrés per la Llibertat de la Cultura per la redacció de *Poetes, moriscos i capellans* (1962). L'anècdota, prou divertida per poder-ne fer una referència encara que sigui molt breu, és que el dit Congrés estava finançat per una fundació nord-americana, la Ford, i l'any 1996 la premsa americana fa pública la participació de la CIA en programes intel·lectuals i culturals a l'estranger a través justament de fundacions com aquesta. I ja tenim Castellet i els seus companys de comitè dimitint públicament dels seus càrrecs. Però també té gràcia veure com es pot arribar a tergiversar la història: Gregorio Morán, a *El cura y los mandarines* explica que Fuster va lliurar a Josep M. Castellet el 1961, el text subvencionat per la CIA que, amb el nom inicial

d'*Estudi d'història cultural valenciana*, acabà sent *Nosaltres, els valencians!* Quants errors en tan poques línies...

Però hem de tornar enrere. Paral·lelament —o potser un pèl més tard— a la relació amb Maluquer, Fuster n'inicia una altra, estretíssima, amb una figura que funcionarà com un altre dels puntals essencials en la seva vida personal i professional: Max Cahner.

Max Cahner sempre explicava que l'inici de la seva consciència a favor de la unitat de la llengua catalana el devia a la lectura del volum «España» de l'*Enciclopedia Espasa* —que el seu pare els havia comprat a ell i a la seva germana quan acabaven el batxillerat—, redactada a Barcelona als anys vint, que dedica un capítol sencer a les llengües romàniques. I és clar, és fàcil imaginar la gràcia que devia fer a Fuster la trobada amb aquest curiós estudiant de química de 18 anys amb una consciència pancatalanista de procedència tan peculiar i amb nom i cognoms germànics! El jove estudiant va acabar la carrera, va començar a treballar a la fàbrica de pintures del seu pare, i el 1959 es va casar amb Eulàlia Duran, filla del director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, l'historiador i arxiver cerverí Agustí Duran i Sanpere.

Max Cahner no va deixar mai l'activisme pancatalanista i es dedicarà en cos i ànima a organitzar la primera de les tres excursions patriòtiques, o viatges iniciàtics, a través dels quals una sèrie d'universitaris valencians —capitanejats per Joan Fuster— coneixeran el Principat. És la primera de les aventures compartides a partir de la qual la relació de Fuster i el matrimoni Cahner-Duran començarà a consolidar-se. Una de les anècdotes més conegudes d'aquesta primera estada al Principat la Setmana Santa de 1960 és que al joveníssim estudiant de dret Eliseu Climent li toca hostatjar-se a casa dels Cahner-Duran. I ja tenim una altra gran història d'amistat i de múltiples complicitats: la relació Cahner-Climent. Però això ens duria més lluny dels límits d'aquest paper, i no hi podem entrar.

La vinculació de Cahner —i el seu company d'estudis i d'aventures culturals, Ramon Bastardes— amb Montserrat s'inicia quan reben l'encàrrec de Josep Benet de transformar la revista de la Unió de l'Escolania del monestir, *Germinabit*, en una revista de temàtica general, aprofitant, a més, que l'empara de l'Església els permet eludir la censura. El fet el situem ja a finals del 1956, però el salt important el faran l'estiu del 1959 quan tanquen aquesta etapa —amb un últim número de *Germinabit* dedicat a la figura de Carles Riba, que havia mort aquell estiu— i inauguren una nova revista que de seguida esdevindrà un òrgan prestigiós d'alta divulgació i d'informació general cultural catalana: *Serra d'Or*.

Confiats en l'èxit de l'experiència montserratina, els dos joves editors no dubten a tirar endavant una idea conjunta de Josep Benet i Jordi Pujol que significarà l'origen d'Edicions 62. Es tractava d'editar una col·lecció de divulgació d'alt nivell en català equivalent al «Que-Sais-Je?» de les Presses Universitaires de France i Benet els demana que se'n facin càrrec perquè Jordi Pujol ha estat arrestat i sentenciat a set anys de presó pels coneguts com a Fets del Palau del maig del 1960. La proposta de Benet s'ajustava perfectament als objectius de Cahner i Bastardes, però de seguida va ser superada per l'envergadura que va anar prenent la col·lecció, «Llibres a l'Abast». La idea inicial de traduir textos de la col·lecció francesa va passar a segon terme, diluïts entre els títols que marquen la nova col·lecció des dels primers números: *Nosaltres, els valencians* (1962), de Joan Fuster; *Poesia catalana del segle XX* (1963) de Josep M. Castellet i Joaquim Molas; *Barcelona entre el pla Cerdà i el barraqüisme* (1963), d'Oriol Bohigas; *Art i societat* (1963) d'Alexandre Cirici Pellicer; *Els altres catalans* (1964), de Francesc Candel, o *Maragall i la Setmana Tràgica* (1964), de Josep Benet. De manera que la col·lecció va passar de la divulgació a l'assaig —un assaig d'encàrrec— que responia a un projecte molt pensat: la reflexió sobre Catalunya, sobre els Països Catalans, havia de tenir-hi un lloc destacat.

Ara bé, a la flamant editorial, que havia iniciat un camí prometedor amb un primer èxit de vendes notable amb *Nosaltres, els valencians*, li faltava un element essencial per esdevenir una editorial generalista: un director literari que impulsés les col·leccions cap a la literatura i l'assaig estrangers del moment. I serà justament la connexió amb el món editorial europeu i l'experiència personal al comitè de lectura de Seix Barral el que valorarà Max Cahner, més que probablement aconsellat per Fuster, a l'hora de fitxar Josep M. Castellet com a director literari d'Edicions 62, el 1964.

Quan Josep M. Castellet signa el contracte i comença a treballar a Edicions 62, Cahner —de nacionalitat alemanya— és detingut i expulsat de l'estat per raons que no anaven gaire més enllà dels habituals càrrecs de «rojo-separatista». De manera que Castellet es queda, al costat de Bastardes, al capdavant d'una editorial al cap d'un mes d'haver-hi entrat. I quan Cahner torni ja ho farà per centrar-se bàsicament a tirar endavant la nova gran aventura: la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

En el moment de l'expulsió, Cahner ja estava treballant en la divisió territorial del Rosselló i, en estreta col·laboració amb Fuster, ultimava una proposta sobre la del País Valencià. L'objectiu de tenir clar i definit el conjunt de la divisió comarcal dels Països Catalans no era altra que l'empresa en què Cahner s'estava comen-

çant a implicar fins al moll de l'os amb l'assessorament i el suport incondicional de Fuster. I és que l'editor aprofita els mesos que serà a Perpinyà per madurar i analitzar a fons la proposta que li acabava de fer el geògraf Enric Lluch de tirar endavant una enciclopèdia universal en català. I tornarà a Barcelona amb el projecte embastat. Un projecte que anirà endavant amb tota la força i l'energia que Cahner era capaç d'insuflar a tot allò que duia entre mans, però ben aviat (ens situem ja al 1969) les despeses extraordinàries que comportava l'edició de l'Enciclopèdia van arrossegar Edicions 62 a la fallida, malgrat els 14.000 subscriptors amb què ja comptava aleshores. Max Cahner ha de demanar ajuda a Jordi Pujol i Banca Catalana respon amb una solució traumàtica: condona els deutes d'Edicions 62, però a partir del gener de 1970 esdevindrà propietària de l'Enciclopèdia a través de la creació d'una nova empresa: ECSA, amb una distribuïdora pròpia, DIGEC, i Cahner passa a treballar a l'Enciclopèdia com a treballador remunerat.

La història de la redacció de la *Gran Enciclopèdia Catalana* és, certament, una història complexa. Deixant de banda l'esforç immens que va significar fer el llistat de les entrades —es partia de zero—, muntar i coordinar un exèrcit de redactors interns, encomanar els textos importants a redactors externs especialistes, vigilar-ne el rigor i la cohesió, la història va estar voltada de conflictes, essencialment econòmics, que la va acompanyar fins l'any 1975 aproximadament. Però és una història amb final feliç perquè va aconseguir l'objectiu inicial d'esdevenir un referent cabdal en la història cultural dels Països Catalans —i que va fer guanyar finalment molts diners a l'empresa. Però també va ser un lloc de treball que va viure moltes situacions que ratllaven la comèdia. Marta Vallverdú, a *L'Avenç* del juliol-agost del 2011, ens n'explica algunes. Per exemple, quan els redactors, joves polititzats i en plena onada expansiva del maig del 68, que mantenen relacions tenses amb l'empresa i en un moment determinat es declaren en vaga i el director de l'obra —Jordi Carbonell— es posa al seu davant i els atia a la revolta. O quan Eva Serra es nega a escriure l'article *Cadillac* per simple objecció de consciència. O quan els arxivadors dels articles originals són a punt d'anar finestra avall però la protesta fracassa perquè Cahner se'ls havia endut fora de Barcelona. O quan en un escorcoll policial durant l'estat de setge del gener del 1969 Teresa Lloret muntava el complex article *aigua* mantenint un posat indiferent, sota la presència d'un policia al darrere seu, i Cahner estava amagat en un bar proper per por de tornar a ser detingut...

El juliol del 1975 la secció catalana de l'Enciclopèdia, dirigida per Max Cahner, aconsegueix independitzar-se d'ECSA. Aquesta independització comporta, final-

ment, una compensació econòmica clara per a Cahner, que pot comprar uns baixos al carrer del Bruc i instal·lar-hi l'equip de redactors de la seva secció, que hi redactaran les entrades des de la lletra ema fins a la zeta, en un ambient finalment idoni. I és gràcies a aquesta operació que Curial, tres anys després de la seva fundació, tindrà seu social, com de seguida veurem.

Joan Fuster va estar fortament vinculat a l'Enciclopèdia quan només era un projecte, però també hi va participar com a redactor actiu i Assessor en majúscules del País Valencià. De manera que viurà en primera persona i molt de prop la crisi del trencament amb Edicions 62 i, en bona lògica, es posicionarà a favor de Cahner. La seva visió del conflicte i la seva implicació queden molt clares en la correspondència amb Maluquer. Un fragment d'una carta a l'amic i confident del 14 setembre del 1969, un parell de mesos abans que esclatés la crisi, ens serveixen de mostra: «[...] El candor industrial i mercantil de Cahner, sembla, ha situat l'empresa a un nivell d'imprevisió que ara es tradueix en inclemències angoixoses. Bé. L'aspecte econòmic, segons diu en Max, porta camí de ser solucionat. La manera en què ho sigui, però, ha de tenir necessàriament vives repercussions polítiques. No dic ja culturals: polítiques. I penso que la cosa mereix les màximes atencions. N'estic convençut. Ara mateix, en enllestir aquesta carta, n'escriuré una altra a Jordi Pujol. M'agradaria que tu, en la mesura que et sigui possible, fessis alguna gestió en el sentit que ara t'exposaré. Temo que les maquinacions bancàries parteixin d'una ignorància total de certes implicacions, o, si més no, que les menysvalorin. En primer lloc, hi ha l'Enciclopèdia. No cal ponderar-ne la importància. Mai no s'havia intentat res, català i en català, en el ram editorial, que oferís tantes perspectives d'eficàcia. Riu-te tu de les «cambonades» i de les «patxotades»: en difusió i en intenció, l'Enciclopèdia supera tots els precedents. Això és obvi. Ara: l'Enciclopèdia només és útil en el plantejament que actualment té. [...] L'Enciclopèdia és una obra personal d'en Max. I ho és fins al punt que, sense ell, esdevindrà un Salvat qualsevol, o pitjor encara. Avui, en aquesta feina, Max és insubstituïble. Sembla que, precisament, hi ha la intenció de “substituir-lo”. Seria un error que costaria car».

Però el món de l'Enciclopèdia també proporciona a Fuster un grup d'amics amb qui establirà una relació sòlida, duradora i plena d'elements positius, afectius i lúdics. El 1968 Teresa Lloret, recent llicenciada en filosofia i lletres, malgrat que ja era mare de quatre fills, comença a treballar a l'Enciclopèdia, com a redactora de la secció de muntatge. Ben aviat establirà amb Max Cahner i Eulàlia Duran un vincle que trencarà els límits del que és estrictament laboral per passar a un crear

una relació d'amistat que inclourà el marit de Lloret, el metge i dramaturg Josep M. Muñoz Pujol i els seus quatre fills, Teresa, Josep M., Anna i Lluís. I de la mà dels Cahner Joan Fuster s'incorpora a la *tribu*, terme amb què el suecà batejarà el grup. Una tribu que a partir del 1970 ja disposa d'una segona residència on passen els caps de setmana: els Muñoz Lloret compren una casa a Sant Vicenç de Montalt, al Maresme, on el matrimoni Cahner acabarà tenint-hi habitació pròpia, fins que ells mateixos també s'hi acabaran comprant una casa.

I és a can Muñoz Lloret de Sant Vicenç on Joan Fuster comparteix sopars, llargues sobretauls i, al voltant de la llar de foc, beuen whisky, fumen i escolten les *Vespres de la Beata Verge* de Monteverdi per citar una de les seves obres preferides. Joan Fuster es converteix, com ja havia passat a can Maluquer, en un personatge estimat per criatures i adults, perquè era extraordinàriament simpàtic, perquè es reia del mort i del qui el vetlla, i perquè destil·lava una empatia immensa, de manera que la tribu també vivia com una festa l'arribada de Fuster.

I darrere de Fuster —i de Monteverdi— un cap de setmana van venir a Sant Vicenç de Montalt, Vicent Ventura i senyora. La tribu recorda la comicitat d'un d'aquells moments de difícils trobades lingüístiques entre barcelonins i valencians. L'escena comença amb Vicent Ventura cuinant una paella a la llar de foc. Teresa Lloret li anava proporcionant tots els ingredients que li demanava i finalment el valencià li demana «àvia» i Lloret respon «em sap molt greu, però d'això sí que no en tinc»... I el dinar culmina amb el comentari de l'àvia Muñoz, una senyora ben pensant de l'Eixample barceloní, en veu baixa però que tothom va sentir: «A aquest senyor, no l'he entès de res; i l'únic que he entès no m'ha agradat gens!» —referint-se a la quantitat de renecs de què Ventura se servia generosament.

En un altre ordre de coses, però molt lligat a l'ambient domèstic de la tribu, hem de situar l'última aventura del Max Cahner editor. Quan Cahner veu clar que té perduda la batalla d'una hipotètica recuperació d'Edicions 62 —i després d'un intent fallit d'adquirir l'editorial Barcino de Josep M. Casacuberta, que es jubilava—, el 1972 fundarà Curial Edicions Catalanes. L'editorial no tindrà local propi fins al 1975 i mentrestant el domicili legal serà el del matrimoni Muñoz Lloret, al carrer de Buenos Aires de Barcelona. I és en les taules dels menjadors del pis de Barcelona i de la casa de Sant Vicenç on es cuinaran els primers llibres de la nova editorial, amb la col·laboració intensa de Teresa Lloret: la *Literatura catalana contemporània* (1972) de Joan Fuster —amb què Cahner torna a inaugurar una editorial— i, *Diario de los viajes hechos en Cataluña* (1973) de Francisco de Zamora —per citar

els dos primers. A partir d'aleshores Fuster es decantarà per Curial per editar els seus textos erudits i continua publicant les seves obres completes a Edicions 62, que havia iniciat el 1968.

Però tornem a les activitats lúdiques del grup. Una de les qüestions recurrents en les cartes de Cahner, Duran i Lloret a Fuster és la insistència que el suecà es tregui el passaport per poder-se afegir als viatges que planifiquen tots dos matrimonis. Això, malgrat la dificultat de l'empresa —Fuster era un sedentari empedreït—, acabarà produint a finals del 1974, quan va acabar acceptant d'acompanyar-los al viatge que estan organitzant a Grècia. El viatge va tenir lloc entre el 27 de desembre de 1974 i el 12 de gener del 1975 i els va acompanyar l'hel·lenista Alexis E. Solà, que feia de guia i de traductor. A Atenes, s'instal·len en un hotel cèntric i lloguen un Mercedes que els permet encabir-s'hi tots sis. I amb Max Cahner i Muñoz Pujol com a conductors, aniran a Delfos, passaran el cap d'any a Olímpia, l'endemà dinaran a Nàuplia, travessaran el canal de Corint, s'arribaran a Súnion —on Fuster es riu sarcàsticament d'Alexis E. Solà, perquè justament abans d'arribar-hi el cotxe té una pana i, és clar, el «T'evocaré de lluny» de l'elegia ribiana prenia, un nou sentit! I Fuster no va perdre l'oportunitat d'enutjar el pobre hel·lenista amb insistents «au, digues el verset, digues el verset» que, celebrat i repetit per tots ells en fonètica valenciana, va acabar formant part del *lessico familiare* de la tribu. Van completar el viatge amb una estada a l'illa de Rodes —aterrant en un dels aeroports més perillosos del món, explicaven— i on es van enfilem fins a l'acròpolis de Lindos —a excepció de Fuster que es va negar a fer servir l'únic mitjà de locomoció possible: uns deliciosos ases, que duien els turistes amunt i avall.

Acabo aquesta història amb un fragment d'una carta de Fuster a Teresa Lloret del 21 de febrer de 1976 on dibuixa amb la seva eventual ironia una escena idíl·lica de la tribu, en fonètica barcelonina, un *divertimento* fusterià que, de tant en tant, regalava als amics de Barcelona:

M'itmaginu ca, a horas d'ara, tots plagats, astareu passant-hu molt bé a San Bicenç. Al ductó Munyós ascriurà cumèdias i vigilarà las plantas; l'Aulàlia durmirà beatificamén i, da tan an tan, pensarà amb algun ajarmanat; tu llagiràs un llibre frívil i santiràs discus praciosus, i an Max incurdiarà, com semptra. Las tebas criaturas, pubrets!, sufriran la teba fèrula... Buenu: doncs us ambeju. Un dia astudiaré las tarifas, i, si la cosa és factibbla, vindré cada final da satmana a San Bicenç. ☺